

حماسه و حماسه‌سرایی

در

شعر و ادب پارسی

تألیف:

الهام رضائیان ورمزیار

(عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور)

سارا مهدیخانی

(مدرس دانشگاه)

با مقدمه‌ای از:

دکتر علیرضا مهدیخانی

پدید آورنده: الهام رضائیان ورمزیار، سارا مهدیخانی

عنوان: حماسه و حماسه‌سرایی در شعر و ادب پارسی.

مشخصات نشر: اراک، نوای دانش، ۱۳۹۲

مشخصات ظاهری: ۱۴۰ ص.

ISBN:978-964-8949-24-7

قیمت: ۶۹۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص ۱۳۹۰ - ۱۴۰

موضوع: حماسه و حماسه‌سرایی

موضوع: ادبیات حماسی - تاریخ و نقد.

موضوع: شعر حماسی - تاریخ و نقد.

موضوع: نظریه‌های حماسی - تاریخ و نقد.

موضوع: شعر فارسی - تاریخ و نقد.

شناسه افزوده: مهدیخانی، سارا، نویسنده، همکار

شناسه افزوده: مهدیخانی، علیرضا، ویراستار

رده کنگره: ۱۳۹۲، ج ۸، عر/ ۳۵۹۵ PIR

رده دیویی: ۸۰۳۰۹/۱۶۱

شماره مدرک: ۲۹۳۵۱۶۶

حماسه و حماسه‌سرایی در شعر و ادب پارسی

مؤلفین: الهام رضائیان ورمزیار، سارا مهدیخانی

ویراستار: دکتر علیرضا مهدیخانی

صفحه‌آرایی: مهندس امیدرضا سالی (مؤسسه تحریرخانه اراک) ۳۲-۱۱۲۵-۰۸۶۱

طرح جلد: فهیمه زارع

ناشر: نوای دانش

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

قیمت: ۶۹۰۰ تومان

شابک: ۷-۲۴-۸۹۴۹-۹۶۴-۹۷۸

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: حماسه، منظومه‌های حماسی، مفاهیم و کلیات

مقدمه	۹
حماسه‌های اساطیری و پهلوانی	۱۱
منظومه‌های حماسی تاریخی	۱۱
منظومه‌های حماسی طبیعی و ملی	۱۲
منظومه‌های حماسی مصنوع	۱۲
منشأ حماسه	۱۳
حماسه در ادبیات عرب	۱۴
خصایص منظومه حماسی و عناصر آن	۱۷

فصل دوم: آثار حماسی پیش از اسلام

حماسه در ادبیات اوستایی	۲۳
مهر یشت	۲۴
یشت‌ها	۲۵
زامیاد یشت	۲۶
حماسه در ادبیات پهلوی	۲۸
یادگار زریر	۲۸
کارنامه ادردشیر بابکان	۳۰
حماسه	۳۱

فصل سوم: حماسه در پویه تاریخ

حماسه‌های سنتی	۳۵
----------------------	----

۳۵	حماسه‌های ثانوی
۳۶	حماسه‌های متأخر یا سوین
۳۶	حماسه‌های معروف ایران
۳۷	حماسه‌های معروف جهان
۴۰	شعر حماسی و شعر غنایی
۴۳	سبک حماسی

فصل چهارم: نکات و مختصات سبک حماسی

۴۷	بدیع
۴۸	اغراق
۴۹	مختصات حماسه
۵۶	فقدان بحث درباره‌ی حماسه در نقد شعر قدیم ایران
۵۹	فرق حماسه و تراژدی

فصل پنجم: پیشینه و خصلت عمومی حماسه

۶۵	داستان - سروده‌های شفاهی
۶۷	راویان و ناقلان داستان - سرودها
۷۰	دوره قهرمانی و نهاد پهلوانی
۷۵	رابطه میان داستان - سرودهای شفاهی و حماسه‌ی مدون

فصل ششم: سبک‌های شعری حماسی پس از انقلاب

۸۳	طیف شاعران انقلاب
۸۳	طیف شاعران روشنفکر
۸۴	دسته‌بندی شاعران معاصر
۸۶	دسته‌بندی بر اساس زمان و دوره‌های تاریخی
۸۷	دسته‌بندی بر اساس موضوع و محتوا

۸۸		مثنوی حماسی
۹۵		رباعی حماسی
۹۵		ویژگی قالب رباعی
۹۵		شاخص‌ترین رباعی سرایان پس از انقلاب
۹۶		رباعی
۹۹		غزل حماسی
۹۹		برجسته‌ترین ویژگی‌های غزل پس از انقلاب
۱۰۰		چهره‌های شاخص غزل پس از انقلاب
		فصل هفتم: قالب‌های شعر حماسی
۱۰۳		غزل
۱۰۳		انواع غزل
۱۰۳		غزل‌های حماسی
۱۰۳		غزل اعتراضی
۱۰۴		غزل عارفانه
۱۰۴		زمان رواج غزل‌های حماسی
۱۱۲		قصیده
۱۱۳		قصیده‌پردازان پس از انقلاب
۱۱۵		چهارپاره
۱۲۳		قالب نو و پیروان آن
۱۲۳		ویژگی‌های شعر نو در دوره‌ی انقلاب اسلامی
۱۳۲		قالب دوبیتی حماسی
۱۳۲		مهم‌ترین ویژگی قالب دوبیتی
۱۳۹		منابع و مأخذ

«به نام آنکه جان را فکرت آموخت»

سخنی از بُن دل و جان

در پیام نوروزی سال ۷۸ برای اولین بار رهبر معظم انقلاب اسلامی به طور رسمی، نامی را برای سال جدید تعیین نمودند و از آن پس نام‌گذاری سال نو در کشورمان به شکل یک سنت درآمد. نام‌گذاری سال جدید به مثابه چراغ راهی برای ساماندهی امور و ایجاد چشم‌اندازی یک ساله برای حرکت در مسیر تعالی و پیشرفت کشورمان در برابر علت و دولت تلقی می‌شود. در این راستا سال جدید عنوان «حماسه سیاسی»، «حماسه اقتصادی» را یدک می‌کشد. این امر نشان دهنده اهمیت «اقتصاد» در کنار «سیاست» در تفکر رهبر انقلاب است. ایشان با اذعان بر سختی‌های اقتصادی که در سال ۹۱ بر ملت ایران گذشت، با این نام‌گذاری درجه اهمیت اقتصاد و سیاست در بُرهه حساس کنونی و تأثیر متقابل این دو مهم را یادآور شده‌اند.

چرا حماسه؟

برای پاسخ به سؤال مذکور نیازمند درکی روشن از واژگان «حماسه» هستیم. همچنانکه می‌دانیم سال ۹۲، سال «حماسه» است. حماسه در معنای لغوی «داستان منظوم و بلندی است با سبکی فاخر و با شخصیت‌هایی از قهرمانان و پهلوانان ملی که اعمال خارق‌العاده‌ای انجام می‌دهند». حماسه معمولاً بر اساس «آرمان‌های» مردم یک ملت نوشته می‌شود و داستان آن از اهمیتی ملی و تاریخی برخوردار است. به عبارت دیگر سرنوشت یک ملت در گروی آن حماسه است. در واقع می‌توان گفت حماسه هر ملتی نمایانگر آرمان‌های آن ملت است. می‌توان اینگونه برداشت کرد که برای عبور از بحران‌های سیاسی و اقتصادی کشورمان که به ویژه در سال گذشته به مردم عزیزمان تحمیل شدند، نیازمند

یک حماسه‌ایم که قهرمان اصلی آن ملت ایران است. سال ۹۱ با آثار تورمی هدفمندی یارانه‌ها و به دنبال آن افزایش نرخ ارز آغاز شد و با تشدید تحریم‌های همه‌جانبه ادامه یافت. این عوامل سبب بروز انواع و اقسام موج‌ها و شوک‌های اقتصادی به خصوص علیه قشر متوسط و ضعیف جامعه ایران گردیدند. شوک‌های اقتصادی توانستند اقتصاد کشور را به لرزه درآورند و دستپاچگی، بی‌برنامگی و سوء مدیریت مسئولان در برخورد با این شوک‌ها، شوک‌های سیاسی را به کشور تحمیل کردند.

رفع چالش‌هایی که در عرصه مهم سیاسی و اقتصادی کشور در سال ۹۱ به وجود آمدند و اگر اقداماتی در این خصوص صورت نپذیرند، با در پیش بودن انتخابات ریاست جمهوری و شورای شهر و از طرفی پیگیری مرحله دوم هدفمندی یارانه‌ها و پیشبرد اهداف کلان «اقتصاد مقاومتی» ادامه خواهند یافت مستلزم ورود هر چه قوی‌تر مسئولان و ملت در میدان‌های سیاسی و اقتصادی کشور است.

بنابراین ملت ایران به عنوان "حماسه‌سازان" عرصه سیاسی و اقتصادی کشورمان نقشی اساسی را در خلق حماسه‌ای دیگر بر عهده دارند، همچنانکه در فرامین الهی آمده است: «خداوند حال هیچ قومی را تغییر نمی‌دهد مگر آنکه خود آن قوم از درون حال خود را تغییر دهند»^۱.

علت و معلول

ارتباط و تعامل "سیاست" و "اقتصاد" قابل انکار نیست. سیاست همیشه بر اقتصاد تأثیر تعیین‌کننده دارد و از آن به شدت اثرپذیر است. این ارتباط به گونه‌ای است که "قدرت سیاسی" بدون "قدرت اقتصادی" امکانپذیر نیست و برعکس در هم تنیدگی

۱- اشاره به آیه ۱۱، سوره رعد که می‌فرماید: «وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ».

سیاست و اقتصاد در قرون اخیر به شدت افزایش یافته و هیچ سیاستی بدون ابعاد اقتصادی و هیچ اقتصادی بدون ابعاد سیاسی یافت نمی‌شود. امروزه سیاسی‌ترین موضوعات، اقتصادی‌ترین آنهاست.^۲

مهم‌ترین اتفاق سیاسی کشور در سال پیش رو که می‌تواند ساختارهای اقتصادی ما را دگرگون کند، انتخابات ریاست جمهوری است. اگر کمی به تعریف «حماسه» که پیش از این آمد دقت کنیم، در می‌یابیم که بخش مهمی از این نام‌گذاری به این رویداد سیاسی مهم باز می‌گردد.

اما در عرصه اقتصادی با یک سناریوی دنباله‌دار مواجه‌ایم. برای این که در راستای «حماسه اقتصادی» گام برداریم باید حمایت از تولید ملی جدی‌تر گرفته شود. تنها در این صورت می‌توانیم به جایگاهی برسیم که وابستگی تولید اقتصادی کشورمان به نفت کاهش یافته و از بیماری‌های ناشی از یک «اقتصاد تک محصولی» رهایی یابیم. برای این منظور باید بهتر کار کنیم و بهتر از سرمایه‌هایمان استفاده کنیم. افزایش بهره‌وری در این دو حوزه جزو قدم‌های ابتدایی این راه خواهد بود. به عبارت دیگر پیام امسال نشان می‌دهد که باید تمامی حرف‌های گذشته را جدی بگیریم. این راه ادامه دارد و ما نباید منفعل و بی‌حرکت برجای بمانیم.

در راستای آشنایی و شناخت هر چه بیشتر با مفهوم «حماسه» و ادبیات حماسی، مؤلفین این کتاب به ترتیب سرکار خانم الهام رضاییان ورمزیار و همچنین سرکار خانم

۲- جهت اطلاع بیشتر نسبت به روابط متقابل بین دو مفهوم سیاست و اقتصاد به کتاب اینجانب با مشخصات زیر مراجعه نمایید:

* مهدیخانی، علیرضا. مروری اجمالی بر توسعه سیاسی و اقتصادی. تهران: آرون، ۱۳۷۹.

سارا مهدیخانی که خود از زمرهٔ مدرسین دانشگاه به شمار می‌آیند، تلاش قابل ملاحظه‌ای را به خرج داده‌اند، انجام موفقیت‌آمیز این کار مهم را به آنان تبریک گفته و توفیقات روز افزونشان را در راه خدمت به جامعه علمی کشور از خداوند متان خواستارم.

دکتر علیرضا مهدیخانی

عضو هیأت علمی دانشگاه

۲۲ اردیبهشت ماه ۱۳۹۲ خورشیدی

www.ketab.ir

مقدمه مؤلفین

"حماسه" یکی از انواع ادبی مهم در ادبیات جهان به حساب می‌آید و در ادبیات کشورهای کهن و ملی که تمدن هزاران ساله دارند نمونه‌هایی برجسته از حماسه‌سرایی برجای مانده است، مانند شاهنامه فردوسی ایرانی، ایللیاد و ادیسه هومر از یونانیان، مه‌ابه‌اراتا حماسه هندوان.

حماسه در واقع شاهنامه ملی یک ملت و نشانگر تاریخ تمدن یک قوم از آغاز تا زمان سرایش آن اثر حماسی است. از میان متون حماسی جهان منظومه‌ی حماسی فردوسی از اعتبار و اهمیت خاص برخوردار است به طوری که نه تنها ایرانیان به نگارش مجدد و تصحیح و تدوین این اثر در طول سده‌های متمادی خصوصاً سده‌ی معاصر پرداخته‌اند، دانشمندان و ادیان کشورهای دور و نزدیک به ایران نیز در ایران کار تمام جدی، و پژوهش‌های فراوان داشته‌اند. از جمله برتلس و جمعی از دانشمندان روسی که شاهنامه را طی مدتی طولانی در عصر حاضر تصحیح و بازنویسی نمود، و بهترین چاپ را با عنوان «چاپ مسکو» به دستداران آثار حماسی از جمله ایرانیان ارائه نمود. حماسه‌سرایی بعد از شاهنامه در ایران به خاطر تحولات سیاسی و فکری ایرانیان رو به اول می‌گذارد تا زمان انقلاب اسلامی در چند جای تاریخ ایران با آثار حماسی مواجه می‌شویم که توسط برخی ادیبان و نویسندگان رشته نظم در می‌آید از جمله آثار فتحعلی خان صبا در عصر قاجار به نام شهنشاه‌نامه و خدای‌نامه نام که به جهت ضعف بیان و مصنوعی بود نشان حتی در میان

اهل فن و سخن‌شناسان نیز چندان شناخته شده نیستند تا زمان کردتای ۲۸ مرداد ماه ۱۳۳۲.

شهر حماسی در جلب عقاید و عواطف مردم در این سده نه خوب کارگر افتاده است و نه اثری آن چنان خوب و قوی در این نوع پرداخته شده آنچنان که یاد شاهنامه را زنده کند شاید در این سال‌های آغازی حماسه‌سرایی نوین در ایران معاصر اشعار نیما یوشیج و اخوان به توان پایه‌گذاران حماسه‌سرایی در ادبیات امروز ایران به حساب آورد، بعد از قیام مردم، علیه نظام شاهنشاهی پهلوی در سال ۱۳۵۷ و پس وقوع جنگ تحمیلی فضای مناسب و گسترده‌ای برای خلق آثار حماسی اعم از شعر، داستان، مقاله، تئاتر و دیگر انواع ادبی در کشور بوجود آمد. در این میان شاعرانی برجسته ظهور کردند که همدوش و همراه با مردم به تحولات اجتماعی می‌اندیشیدند، و رزمندگان برنا جوانمردانه‌ی دشمنان ناپیدا تاختند و دلاوری و سلحشوری‌های رزمندگان ستودند این اشعار منظومه‌ها خود جوش حوزه وسیعی از انواع قالب‌های حماسی را در دو دهه پس از انقلاب به وجود آورد که این پژوهشگر در تحقیق تا آن جا که منابع اجازه دهد به تصویر و ترسیم بخشی از این سروده‌ها می‌پردازد.

بدینوسیله از کلیه کسانی که ما را در این امر یاری دادند تقدیر و تشکر می‌نمائیم. خصوصاً برادر ارجمند ویراستار محترم کتاب، دکتر علیرضا مهدیخانی که با مقدمه وزین خود بر غنای علمی این اثر افزوده‌اند، از برادر بزرگوار آقای مهندس امیدرضا سالی به جهت صفحه‌آرایی تخصصی کتاب و همچنین از استاد ارجمند آقای ابوالفضل بیرقی که وظیفه چاپ و نشر کتاب را بر عهده داشتند نیز بدینوسیله قدردانی می‌گردد. امید است که این تلاش اندک مورد توجه ارباب علم و دانش قرار گیرد.

آلهم رضائیان و رمزیار

سارا مهدیخانی

۲۰ اردیبهشت ماه ۱۳۹۲ خورشیدی